

TÜRKİYE’NİN İTALYAN TEHDİTİ NEDENİYLE BATI İTTİFAKINA KATILMASI SÜRECİNİN İTALYAN KAMUOYUNDA YANSIMALARI (1939-1940)

Yeter MENGEŞ*

Özet

Lozan Barış Antlaşması’ndan sonraki dönemde Türk-İtalyan ilişkileri dostluk ve düşmanlığın birbirinin içinde olduğu bir süreç halinde dalgalanarak devam etmiştir. Bu dönemde Roma İmparatorluğu’nu canlandırma hayalleri kuran Mussolini tarafından emperyalist politikalar dile getirilmektedir. Habeşistan’ı işgal ve ilhak eden İtalya, Menteşe Adaları’nda mevcut askerî gücüyle uluslararası barış ve kolektif güvenlikten yana bir politika izlemekte olan Türkiye için açık ve yakın bir tehdit meydana getirmektedir.

İtalya’nın Arnavutluk’u işgale başlamasıyla Türkiye, İtalya’nın kendisine karşı yarattığı tehdit nedeniyle geleneksel tarafsızlık politikasından ayrılarak İngiltere ve Fransa ile yakınlaşmıştır. Bu süreç sonunda Üçlü İttifak Antlaşması 19 Ekim 1939 tarihinde imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Akdeniz’de İtalya tarafından bir saldırı başlatılması halinde; Türkiye, İngiltere ve Fransa karşılıklı yardımlaşacaklardır. Türkiye böylece tarafsızlık politikasından ayrılarak, İngiltere ve Fransa’nın yanında yer almış oluyordu. Bu durum İtalyan kamuoyunda oldukça olumsuz olarak karşılanmış, İngiltere’nin İtalya ve Almanya’yı “kuşatma” politikasının bir ürünü olarak değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın amacı yukarıda açıklanan döneme ilişkin İtalyan diplomatik belgeleri, İngiliz diplomatik belgeleri, dönemin İtalyan basını ve telif eserlerden faydalanarak Türkiye’nin İtalyan tehditi nedeniyle batı ittifakına katılmasına ilişkin sürecin İtalyan kamuoyundaki yansımalarını incelemek ve aydınlatmaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İtalya, İngiltere, Akdeniz, Yatıştırma, Garantiler.

* Doktor, ymenges@yahoo.com., ORC ID: 0000-0002-2767-9311.

REFLECTIONS IN THE ITALIAN PUBLIC OF THE PROCESS OF TURKEY'S JOINING THE WESTERN ALLIANCE DUE TO THE ITALIAN THREAT (1939-1940)

Abstract

In the period after the Lausanne Peace Treaty, Turkish-Italian relations continued fluctuating in a process where friendship and enmity were intertwined. In this period, imperialist policies are expressed by Mussolini, who dreams of reviving the Roman Empire. Italy, which occupied and annexed Abyssinia, poses a clear and imminent threat to Turkey, which is pursuing a policy in favor of international peace and collective security with its current military power in the Menteş Islands.

With Italy's invasion of Albania, Turkey broke away from its traditional neutrality policy due to the threat Italy posed to itself and got closer to England and France. At the end of this process, the Triple Alliance Treaty was signed on 19 October 1939. According to this treaty, if an attack is launched by Italy in the Mediterranean; Türkiye, England and France will help each other. Thus, Türkiye left its neutrality policy and sided with England and France. This situation was met very negatively by the Italian public, and it was evaluated as a product of the British policy of "encircling" Italy and Germany.

The objection of this study is to examine and illuminate the reflections of the process of Turkey's accession to the western alliance due to the Italian threat on the Italian public, by making use of the Italian diplomatic documents, British diplomatic documents, the Italian press of the period and copyrighted works of the period described above.

Keywords: Türkiye, Italy, England, Mediterranean, Appeasement, Guarantees.

GİRİŞ

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması ve Türkiye Cumhuriyeti'ni İngiltere ile bir savaşın eşiğine kadar getiren Musul meselesinin çözümlenmesi sonrasında, Türk dış politikasında uluslararası ilişkiler bakımından dinamik bir dönem başlamıştır.

İki dünya savaşı arasındaki dönemde Türk-İtalyan ilişkileri Batılı diplomatlar tarafından “*amiadversion (amity-adversary)*: dost-düşman” terimi ile tanımlanan dostluk ve düşmanlığın birbirinin içinde olduğu ilginç bir süreç halinde devam etmiştir.¹ Türkiye'nin diğer Batılı büyük devletlerle ile siyasal ilişkilerinin oldukça sıkıntılı olduğu bir dönemde; Türkiye ile İtalya arasında 30 Mayıs 1928 tarihinde imzalanan “Türkiye-İtalya Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Adli Çözüm Antlaşması”² ile 1928-1932 yılları arasında “altın yıllar” olarak nitelendirilen göreceli istikrarlı bir dönem yaşanmıştır.

1932 yılının sonlarına doğru Mussolini tarafından ortaya atılan ve dünya meselelerinin Milletler Cemiyeti dışında; İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya tarafından meydana getirilecek bir çeşit direktuar ile çözümlenmesi formülünü öneren “Dört Güç Paktı” projesi, Türk-İtalyan ilişkilerinde ciddi bir kırılma meydana getirmiştir.³

Türkiye'nin 1934 yılından itibaren daha aktif bir dış politika izlemeye başlamasındaki esas nedenin dış tehditler olduğu, en öncelikli ve yakın tehdidin İtalya olduğu anlaşılmaktadır. İtalyan tehdidinin yükselmesiyle Türk politikasındaki aktif dönemin başlaması aynı zamana rast gelmektedir. İtalyan tehdidine karşı 9 Şubat 1934 tarihinde imzalanan Balkan Antantı bu aktif dönemin bir ürünü olarak değerlendirilmelidir.

Faşist İtalya'nın Akdeniz ve Balkanlarda yarattığı tehdit giderek artmakta, Mussolini muhtelif konuşmalarında, antik çağda Roma İmparatorluğu sınırları içinde kalan ve aralarında Doğu Akdeniz ve

¹ Dilek Barlas, “Friends Or Foes? Diplomatic Relations Between Italy and Turkey, 1923-1936”, *International Journal of Middle East Studies*, 36, (2004), s.231-252.

² Antlaşmanın Türkçe metni ve geçerlik süresi ile bilgiler için bkz. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, C I, 1920-1945), Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 2000, s.341-347.

³ Batılı büyük devletlerin anlaşmaları takdirde olabilecekleri bizzat yaşayarak öğrenmiş olan Türkiye, bu durum karşısında, “mütecavizin tarifi” kavramı etrafında; başta Sovyetler Birliği olmak üzere Polonya, Romanya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Estonya, Letonya, Litvanya, İran, Afganistan ve Finlandiya ile 3-5 Temmuz 1933 tarihlerinde Londra'da imzalanan antlaşmalar ile iş birliğine gitmiştir. Bu konuda yapılmış bir çalışma için bkz. Yeter Mengeş, “Mussolini'nin Dört Güç Paktı ve Türkiye'nin Siyasal Eylemciliği”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Güz 2020, S 102, Ankara, s.137-200.

Anadolu'nun da bulunduğu coğrafyaları hedef göstermektedir. Mussolini 18 Mart 1934 tarihinde yaptığı konuşmada; İtalya'ya Asya ve Afrika'yı hedef göstermekte ve bu hedefleri İtalyan nesillerine emanet ettiğini açıklamaktadır.⁴ Mussolini'nin bu konuşması, 1928 Türk-İtalyan Antlaşması'na rağmen, Faşist İtalya'nın Anadolu'daki hedeflerinden vazgeçmediği anlamına gelmektedir. Lojacono, 26 Mart 1934 tarihinde Mussolini'ye gönderdiği raporunda Türk Hükûmeti tarafından İtalyan tehlikesinin resmen kabul edildiğini kaydetmektedir.⁵

Avrupa'da revizyonist Almanya ve İtalya'nın giderek güçlenmesi karşısında Milletler Cemiyeti yetersiz kalmakta, İngiltere ve Fransa, totaliter rejimlerin isteklerine karşı koymak yerine izledikleri "yatıştırma politikası"⁶ ile bu rejimlerin işini kolaylaştırmaktadır. Bu dönemde Avrupa'da, statükonun devamından yana İngiltere ve Fransa'nın başı çektiği anti-revizyonist blok ile statükonun değiştirilmesini isteyen Almanya ve İtalya başta olmak üzere revizyonist blok artık iyice belirginleşmekte, Avrupa bir hesaplaşmaya doğru hızla ilerlemektedir.

1. Türkiye'nin Akdeniz'de Belirginleşen İtalyan Tehdidi Karşısında Güvenlik Arayışları

Atatürk, Türkiye'nin millî güçlerine dayanmayı esas alan bağımsız, gerçekçi, aktif ancak serüvencilikten uzak dış politika anlayışında, gerektiğinde ülkenin gücünü daha fazla artıracak, dengeli ve eşitlik esaslı ittifaklara girilmesine karşı değildir.⁷ İtalya ve Almanya tehlikeleri karşısında Batılı büyük devletler ve demokrasilerle ve özellikle İngiltere ile ilişkilerin geliştirilmesini isteyen Atatürk, bu maksatla yakın arkadaşı Fethi

⁴ "Il Fiero e Forte Discorso di Mussolini", **Il Popolo d'Italia**, 19 Mart 1934. "Mussolini Parla alle Nazione", **Il Giornale d'Italia**, 20 Mart 1934. "İtalya Başvekilinin Mühim Bir Nutku", **Cumhuriyet**, 19 Mart 1934.

⁵ **I Documenti Diplomatici Italiani (DDI)**, Serie 7, (1922-1935), Volume XV, (18 Mart-27 Eylül 1934), Belge.36, 26 Mart 1934, Libreria dello Stato, Roma,1989, s.43-44. Loraine, 1934 Türkiye raporunda, Mussolini'nin 18 Mart 1934 konuşması sonrasında Türkiye'nin askerî harcamalarını artırdığını, İngiltere ve Fransa'ya daha fazla yaklaşmakta olduğunu belirtmektedir. Bilâl N.Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, (1919-1939), C VIII, (1934-1939), Belge. 57, 31 Ocak 1935, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 2006, s.128-130,153-155.

⁶ **Yatıştırma Politikası** [Appeasement Policy(İng.)]: İngiliz hükümetleri tarafından 1929-1940 yılları arasında uygulanmış olan, Faşist İtalya ve Nazist Almanya'ya siyasal ve ekonomik tavizler verilerek tatmin edilmeleriyle barışın korunmasını hedefleyen ve Neville Chamberlain (1937-1940) ile özdeşleşen politik anlayıştır. Bu politikanın zirve noktası Çekoslovakya'yı parçalayarak Almanya'ya peşkeş çeken 1938 Münih Konferansı olacaktır. William L.Shirer, "Surrender at Munich", **Appeasement of The Dictators; Crisis Diplomacy?**, (Ed.W.Laird Kleine-Ahlbrandt), Holt Rinehart and Winston Inc., New York, 1970, s.62-70.

⁷ Mehmet Gönübol, Ömer Kürkçüoğlu, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış", **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2010, s.19.

TÜRKİYE'NİN İTALYAN TEHDİTİ NEDENİYLE BATI İTTİFAKINA KATILMASI
SÜRECİNİN İTALYAN KAMUOYUNDA YANSIMALARI (1939-1940)

Okyar'ı Londra'ya büyükelçi olarak görevlendirmiştir.⁸ Türkiye'nin bu dönemde İngiltere ile daha yakın ilişkiler kurmak istemesi; Sovyetler Birliği ile mevcut dostluğunu, İngiltere ile bağdaştırarak kendi güvenliğini sağlama almak düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Atatürk, bir Türk-İngiliz ittifakı yapılması niyetini 17 Haziran 1934 tarihinde Ankara Palas'ta verilen bir resepsiyon sırasında İngiliz Büyükelçi Percy Loraine'e ifade etmiştir. Loraine; 18, 20 ve 22 Haziran 1934 tarihlerinde Londra'ya gönderdiği raporlarında bu talebi Londra'ya iletmiştir.⁹ İngiliz hükûmeti tarafından bu talep olumlu karşılanmış ve Türkiye ile dostluk kurulması niyetini gösteren nota Türk hükûmetine iletilmiştir.¹⁰

İtalya'nın Habeşistan'a taarruzu sebebiyle Milletler Cemiyeti tarafından İtalya'ya uygulanan zecrî tedbirler üzerine İtalyan hükûmeti, 11 Kasım 1935 tarihinde bu tedbirleri uygulayan devletlere gönderdiği protesto notaları ile tehdit etmiştir.¹¹ Bunun üzerine İngiltere'nin inisiyatifi ile İtalya'nın Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye'ye saldırması halinde devreye girecek karşılıklı bir garanti sistemi (Akdeniz Paktı) meydana getirilmiştir.¹² Akdeniz'de iyice belirginleşen İtalyan saldırganlığı karşısında Türkiye'nin İngiltere ile işbirliğine gitmesi, 19 Ekim 1939 tarihinde akdedilecek Türk-İngiliz-Fransız "Üçlü İttifak Antlaşması"na kadar uzanan siyasal-askerî gelişmelerin başlangıç noktasını oluşturacaktır.

İtalya'nın Habeşistan'ı işgali sonrasında Ege'de artan İtalyan tehditi nedeniyle Türk hükûmeti Boğazların silahlandırılması hakkını elde edebilmek için başlattığı girişimleri başarıyla sonuçlandırmıştır. 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlar Komisyonu kaldırılmış ve Boğazların egemenliğinin tam olarak Türkiye'ye

⁸ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA): 30-18-1-2, 43-15-11, 19 Mart 1934.

⁹ Şimşir, *age.*, Belge.17, 18 Haziran 1934, s.72-73. Şimşir, *age.*, Belge.18, 20 Haziran 1934, s.73-75. Şimşir, *age.*, Belge.21, 22 Haziran 1934, s.80-81.

¹⁰ Şimşir, *age.*, Belge. 28, 9 Ağustos 1934, s.92-93. Şimşir, *age.*, Belge. 29, 15 Ağustos 1934, s.93-94.

¹¹ "Ferma Nota di Potenza dell'Italia Agli Stati Che Hanno Deciso Le Sanzioni", *La Stampa*, 13 Kasım 1935. "Zecrî Tedbirlere Karşı İtalyan Notasında Neler Yazılı?", *Ulus*, 13 Kasım 1935,s.2.

¹² "Eden e Il Sanzionismo", *La Stampa*, 22 Ocak 1936. "Akdeniz'de Elbirliği", *Akşam*, 23 Ocak 1936. Bu garantiler sistemi 22 Ocak 1936 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiş ve 27 Temmuz 1936 tarihinde sona ermiştir. Türk Hükûmeti İtalya ile ilişkilerin daha fazla gerginleşmesine yol açmamak için 31 Temmuz 1936 tarihinde TBMM'de alınan karar ile garanti durumuna son vermiştir. *TBMMZC*, Devre.V, C 12, İçtima.1,81.İnikat,31 Temmuz 1936, s.330-331.

devredilmesini sağlanmışır. Bu gelişmelere muhalif kalan tek büyük güç İtalya olacaktır.¹³

Atatürk, Temmuz 1936'da Dolmabahçe Sarayı'nda Loraine'e; İngiltere ile Türkiye arasında bir ittifak yapılması teklifinin İngiliz hükûmetine bildirilmesini istemiştir. İngiliz hükûmetinin uluslararası ortamın düzelmesi nedeniyle bu tedbirlere şimdilik ihtiyaç olmadığı cevabını vermesinden dolayı Atatürk memnun olmamış ve Loraine'e, Avrupa'da dört-beş yıl içinde İtalya ve Almanya'nın büyük bir savaş çıkmasına neden olacaklarını ifade etmiştir.¹⁴ O sırada otoriter devletlere karşı "yatıştırma politikası" uygulayan İngiliz hükûmeti, Atatürk'ün geleceği gören teklifini bu safhada benimsememiştir.

Kont Ciano, 22 Ekim 1936 tarihinde Alman Dışişleri Bakanı Von Neurath ile Berlin'de yaptığı görüşmede; Türk-İtalyan ilişkilerinin kötü olduğunu, Rodos ve 12 Ada'daki askerî tesislerin Türkiye'ye karşı değil, İngiltere'nin "kuşatma (*accercchiamento*)" politikasına karşı savunma amaçlı yapıldığını belirtmektedir.¹⁵ Mussolini 1 Kasım 1936 tarihinde Milano'da yaptığı konuşmada; "*İngiltere için yol olan Akdeniz'in İtalya için hayat*" olduğunu belirtmekte ve Roma-Berlin Mihveri'nin kurulduğunu ilan etmektedir.¹⁶

Bu süreç ilerlerken Türkiye'nin İngiltere ve Sovyetler Birliği ile koordineli olarak yaptığı girişim sonucunda 8 Temmuz 1937 tarihinde Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında "Sadabat Paktı" imzalanmıştır. Bu paktın imzalanmasındaki en önemli sebeplerden birisi İtalya'nın izlemekte olduğu emperyalist ve saldırgan politikaların Ortadoğu için yarattığı tehdit ve güvensizliktir.¹⁷

¹³ Dilek Barlas, Serhat Güvenç, **Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti** (1923-1939), (Çev.Barış Cezar), Koç Üniversitesi yay.,İstanbul, 2014, s.229-231.

¹⁴ Bu görüşmede tercüman olan F.Cemal Erkin, olayı hatıralarında nakletmektedir. Bkz. F.Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl**, C 1, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1987, s.83-84.

¹⁵ **Documents On German Foreign Policy (DGFP)**, Series C, (1933-1937), Volume V (5 Mart-31 Ekim 1936), Belge 620, 22 Ekim 1936, Her Majesty's Stationery Office (HMSO), London, 1949. s.1132.

¹⁶ "Italia ed Europa nel Discorso del Duce a Milano", **La Stampa**, 2 Kasım 1936. "Categorico Fondamentale Discorso di Mussolini", **Il Popolo d'Italia**, 2 Kasım 1936. "La Profonda Eco Mondiale", **La Stampa**, 2 Kasım 1936.

¹⁷ Aptülâhat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, TTK yay., Ankara, 2001, s.200. Veysel Hasar, "Türkiye'nin Millî Dış Politikasında Sadabat Paktı", Prof.Dr.Vahdet Keleşyılmaz Armağanı, **Bilim Uğruna 30 Yıl**, (Ed.Ahmet Güneş), Ankara, 2018, s.437.

İspanya İç Savaşı devam ederken Akdeniz'de ortaya çıkan korsan denizaltılara¹⁸ karşı alınacak tedbirler 10-14 Eylül 1937 tarihlerinde Nyon Konferansı'nda görüşülmüştür. Bu konferansa katılan ve alınan kararların uygulanmasında İtalya'ya karşı Batı dünyası ile hareket eden Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkiler daha fazla gelişirken İtalya ile ilişkiler kopma noktasına doğru ilerlemektedir.¹⁹

Mussolini, 27-29 Eylül 1937 tarihlerinde gerçekleştirilen Almanya ziyareti²⁰ esnasında Krupp fabrikalarında ağır top, tank ve her türlü savaş gereci üretimi ile Alman ordusunun Macklenburg'da “Yıldırım Harbi (*Blitzkrieg*)”nin etkileyici örneklerini sergilediği tatbikatlarını izlemiş ve bunlardan fazlasıyla etkilenmiş olarak Roma'ya dönmüştür.²¹ Nitekim bunun sonucunda İtalya, 6 Kasım 1937 tarihinde Roma'da yapılan protokol ile Anti-Komintern Pakt'a katılmıştır.²² Bu şekilde büyük savaş öncesi totaliter blok tamamlanmış, Roma-Berlin-Tokyo Mihveri teşekkül etmiş oluyordu.

2. Türkiye-İngiltere-Fransa Ortak Demeci Süreci ve İtalyan Basını

Cumhuriyet döneminde Batılı büyük devletler ile Türkiye arasında siyasal bir antlaşma yapılması için ilk somut girişimin, Hatay Devleti'nin kurulması²³ sonrasında Fransa tarafından yapıldığı görülmektedir. Türk hükûmeti tarafından Fransa'ya verilen cevapta bu antlaşmaya İngiltere'nin

¹⁸ İtalya'nın İspanya İç Savaşı'na katılımı ve müdahaleleri ile bu dönemde Akdeniz'de ortaya çıkan ve savaştan sonra İtalya'ya ait olduğu anlaşılan korsan denizaltılarla ilgili olarak bkz. Yeter Mengeş, “Türkiye-İtalya İlişkileri (1928-1940)”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, (Doktora Tezi), İzmir, 2021, s.436-444.

¹⁹ Türk-İngiliz siyasi ilişkileri ekonomiye de yansiyacaktır. 27 Mayıs 1938 tarihinde Londra'da imzalanan mali anlaşma kapsamında İngiltere, Türkiye'ye sanayi ve askerî maksatlarla kullanmak üzere toplam 16 milyon sterlin tutarında düşük faizli ve uzun geri ödemeli kredi açmıştır. “İngiltere ile Mali Anlaşma İmzalandı”, **Tan**, 28 Mayıs 1938. 1938 yılında resmî kura göre 16 milyon sterlin=98,5 milyon TL'dir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1938 yılı bütçesinin toplamı 250 milyon TL'dir. Bkz. “3405 Sayılı 1938 Mali Yılı Muvazenei Umumiye Kanunu”, **Resmî Gazete**, 1 Haziran 1938, Sayı. 3922. Dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden hatıratında, Nyon Konferansı'nda Türkiye ile yapılan başarılı ve uyumu çalışmaları belirtmekte, Atatürk'ün modern İngiliz savaş gemilerinden satın alınmasını istediğini kaydetmektedir. Bkz. Anthony Eden, **Facing The Dictators**, Houghton Mifflin, Boston, 1962, s.528-529.

²⁰ “Mussolini Visita a Essen”, **La Stampa**, 27 Eylül 1937. Santi Corvaja, **Hitler and Mussolini: The Secret Meetings**, Enigma Books, New York, 2001, s.31.

²¹ “Mussolini e Hitler alle Manovra del Mecklenburgo”, **La Stampa**, 27 Eylül 1937. “Il Duce Sara Oggi a Roma”, **La Stampa**, 30 Eylül 1937. Ivone Kirkpatrick, **Mussolini, A Study in Power**, Hawtron Books, New York, 1964, s.351.

²² “Italia, Germania e Giappone Firmano Un Patto Tripartito Anticomunista”, **Il Giornale d'Italia**, 7 Kasım 1937. “Komünizm Aleyhindeki Pakta İtalya da Girdi”, **Ulus**, 7 Kasım 1937. Protokolün İtalyanca metni için bkz. **DDI, Serie 8, (1935-1939), Volume VII**, (1 Temmuz-31 Aralık 1937), Belge. 522, 6 Kasım 1937, Libreria dello Stato, Roma, 1998, s.622-623.

²³ “La Turchia all'Incrocio”, **La Stampa**, 3 Eylül 1938. “Hatay Meclisi Dün Büyük Tezahürat Arasında Açıldı”, **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1938.

de katılması şartı bildirilmiştir.²⁴ İngiltere ise böyle bir ittifaka Almanya ve İtalya tarafından “kuşatma eylemi” olarak algılanabileceği değerlendirmesiyle katılmak istememiştir.²⁵ İngiltere’nin bu tutumu Almanya’nın Çekoslovakya’nın tamamını işgal etmeye başlamasıyla değişmeye başlayacaktır.²⁶ İngiliz kamuoyundaki baskıların etkisiyle Chamberlain, 17 Mart 1939 tarihinde yaptığı konuşmasında Hitler’i ağır bir dille suçlayarak, Almanya’nın dünyayı ele geçirme teşebbüslerine karşı koyulacağını ifade etmiştir. Bu konuşma La Stampa gazetesinde “*karamsar*” olarak nitelendirilmektedir.²⁷

Lord Halifax ile 21 Mart 1939 tarihinde gerçekleşen önemli görüşmede Tevfik Rüştü Aras²⁸, halihazırda “tarafsız” olan Türkiye’nin ancak İngiltere’nin Türkiye’nin yanında olması ve daha önemlisi Akdeniz’de bir saldırı olması halinde İngiltere’nin Türkiye’ye yardım etmesi şartıyla tarafsızlıktan ayrılabilceğini ifade etmektedir.²⁹

Bu dönemde İtalya ve Almanya’nın “imparatorluk yolunu” tehdit edeceğini değerlendiren İngiltere tarafından, “Yatıştırma Politikası” tamamen terkedilerek “Garantiler sistemine” geçilmiştir.³⁰ Nitekim İngiltere ve Fransa, Almanya’nın bundan sonraki hedefi olması beklenen Polonya’ya 31 Mart 1939 tarihinde garanti vermiştir.³¹ Corriera della Sera gazetesinde İngiltere’nin Polonya’dan sonra Türkiye’ye de garanti vermek istediğini ancak Türkiye’nin kendisini kaptırmak niyetinde olmadığı

²⁴ Ludmila Jivkova, **İngiliz-Türk İlişkileri**, 1933-1939, (Çev.F.Muharrem), Habora Kitabevi, İstanbul,1978, s.145. Bu tarihlere Münih Konferansı’nın henüz tamamlandığı ve yatıştırma politikası uygulamakta olan İngiltere ve Fransa tarafından Avrupa’da barışın kurtarıldığının zannedildiği hatırlanmalıdır.

²⁵ Jivkova, *age.*, s.155.

²⁶ Bkz. **Cabinet Papers (CAB)**: 13 (39) 2, 20 Mart 1939, s.78. 30 Eylül-1 Ekim 1938 tarihlerinde Mussolini’nin sözde arabuluculuğu ile toplanan Münih Konferansı’nda Çekoslovakya’nın Südetland bölgesini işgal etmesine göz yumulan Almanya, altı ay sonra bu sefer Çekoslovakya’nın tamamını işgal etmek üzere 15 Mart 1939 tarihinde harekete geçmiştir.

²⁷ “Il Pessimismo di Chamberlain nel Discorso di Birmingham”, **La Stampa**, 18 Mart 1939,s.8.

²⁸ Tevfik Rüştü Aras, 1 Ocak 1939-1 Mart 1942 tarihleri arasında Londra Büyükelçisidir.

²⁹ **Documents On British Foreign Policy (DBrFP)**, 1919-1939, Third Series, (1938-1939), Volume IV, (1939), Belge.472, 21 Mart 1939. HMSO, London, 1951,s.436-437. **CAB**: 14 (39) 2, 22 Mart 1939, s.94-95. Tevfik Rüştü Aras hatıralarında; o dönemde Türkiye’nin isteğinin, İngiltere, Fransa, Balkan Birliği ve Sovyetler Birliği ile kolektif barış cephesinin kurulduğunu görmek olduğunu, bunun için çalıştığını ifade etmektedir. Bkz. Tevfik Rüştü Aras, **Atatürk’ün Dış Politikası**, 2. Baskı, Kaynak yay., İstanbul, 2010, s.169-171.

³⁰ Jivkova, *age.*, s.201-204.

³¹ “Lo Sforzo Inglese”, **Il Giornale d’Italia**, 1 Nisan 1939, s.8. “Bir Hadise Vukuunda İngiltere Bütün Gücüyle Lehistan’a Yardım Edecek”, **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1939.

TÜRKİYE'NİN İTALYAN TEHDİTİ NEDENİYLE BATI İTTİFAKINA KATILMASI
SÜRECİNİN İTALYAN KAMUOYUNDA YANSIMALARI (1939-1940)

haberleştirilmekte, verilen garantiler “1939 model kuşatma” olarak nitelendirilmektedir.³²

İtalya'nın “*Arnavutluk'a adalet getirmek üzere*” asker çıkarmaya başlamasından³³ sonra toplanan İngiliz Kabinesi'nin 8 Nisan 1939 tarihli toplantısında; Mussolini'yi gücendirmekten korkulduğu için ihmal edilen Türkiye ve Yunanistan'a ivedilikle garanti verilmesi ve antlaşma yapılması gerektiği ifade edilmektedir.³⁴ Bu aşamada Türkiye tarafından İtalya'nın Arnavutluk'un işgal etmesindeki amacının Türkiye'ye taarruz için Balkanlarda bir köprübaşı tesis etmek olduğu değerlendirilmektedir.³⁵ İtalya'nın Balkanlara fiilen el atarak mevcut statükoya doğrudan bir tehdit oluşturması Türk-İngiliz görüşmelerinin başlamasına neden olacaktır.³⁶ İngiliz hükûmeti 13 Nisan 1939 tarihinde Büyükelçi Knatchbull-Hugessen³⁷ aracılığıyla, Türk hükûmetine, İtalya ile savaş halinde geçerli olmak üzere, Türkiye ile karşılıklı garantiler konusunda görüşmelere hazır olduğunu bildirmiştir.³⁸

Corriera della Sera gazetesinde, İngiltere'nin Balkan devletleriyle yaklaşması ve Türk-İngiliz ittifakı ihtimali olumsuz karşılanmakta, Chamberlain'ın “*pakt delisi politikasının*” kimseyi tatmin etmediği, İngiltere'de endişe yarattığı belirtilmektedir.³⁹ İtalyan gazetelerinde Türkiye ve Yunanistan limanlarının İngiltere ve Fransa'ya tahsisine tolerans gösterilmeyeceği, İngiltere ile yaklaşan Balkan devletlerinin toprak bütünlüklerinin garanti edilmeyeceği tehditleri savrulmakta, Ankara, Atina, Belgrat ve Bükreş'in İngiliz garanti sistemine dahil olmamaları konusunda uyarıldığı belirtilmektedir.⁴⁰ Corriera della Sera gazetesinde, İngiltere'nin

³² “Anche La Turchia Ha Avuto Offerte Inglesi di Assistenza?”, *Corriera della Sera*, 4 Nisan 1939, s.7. “L'Accerchimento Modello 1939”, *Corriera della Sera*, 5 Nisan 1939.

³³ “Decisa Azione Italiana in Albania”, *Corriera della Sera*, 7 Nisan 1939. “Le Truppe Italiane a Tirana”, *Il Giornale d'Italia*, 9 Nisan 1939.

³⁴ *CAB*: 18 (39), 8 Nisan 1939, s.241-250.

³⁵ Jivkova, *age.*, s.186.

³⁶ Hughe Knatchbull Hugessen, *Barışta ve Savaşta Bir Diplomat*, (Çev. Ahmet Özgiray), Er yay., İstanbul, 2007, s.118.

³⁷ **Hughe Knatchbull-Hugessen** (1886-1971): 1939-1944 yılları arasında İngiltere'nin Ankara büyükelçisi olarak görev yapmıştır.

³⁸ *CAB*: 20 (39) 2, 13 Nisan 1939, s.286-298. *DBrFP*, 1919-1939, Third Series, (1938-1939), Volume V, (1939), Belge. 155, 13 Nisan 1939, HMSO, London, 1952, s.190, Fransa Hükûmeti de aynı gün bu önerilere katılmıştır.

³⁹ “La Pattomania di Chamberlain Non Soddisfa ne Protettori ne Protetti”, *Corriera della Sera*, 15 Nisan 1939, s.5.

⁴⁰ *DDI*, 8/XI (1 Ocak-22 Mayıs 1939), Belge.521, 10 Nisan 1939. Libreria dello Stato, Roma, 2006, s.610.

müttefik aradığı ancak Türkiye'nin buna istekli olmadığı, Fransa ile arasında Sancak sorunu çözülmedikçe garanti sistemine girmeyeceği yorumu yapılmaktadır.⁴¹ Corriera della Sera gazetesi, İngiltere'nin hayali İtalyan işgali ile korkutarak ittifak yapmakta olduğunu, “*İtalya'nın dünyanın uydusu ayı işgal edebileceğinin*” de söylenebileceğini müstehzi bir tavırla haberleştirmektedir.⁴²

Bu dönemde Türk ve İngiliz hükümetleri arasında 15 Nisan 1939 tarihinden itibaren gizli bir müzakere süreci yürütülmüştür.⁴³ İsmet İnönü başkanlığında, Mareşal Fevzi Çakmak'ın da katılımıyla 20-21 Nisan 1939 tarihinde yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında; “*mevcut koşullarda; tarafsızlık konumunda bulunulmasının mümkün olmayacağı ve İngiliz-Fransız-Sovyetler Birliği kombinezonunda yer almanın en uygun çözüm olacağı*” kararı alınmıştır.⁴⁴ TBMM onayı sonrasında 25 Nisan 1939 tarihinde İngiliz hükümetine bildirilen bu karar, Türkiye'nin Batı ittifakına eklenmesi sürecinde en kritik aşamalardan birisidir.⁴⁵ İtalya'nın Ankara Büyükelçisi Ottavio De Peppo 25 Nisan 1939 tarihinde gönderdiği raporunda; Türk kamuoyunda İtalya konusunda genel bir kuşku olduğunu kaydetmektedir.⁴⁶

Türk-İngiliz müzakerelerinin 10 Mayıs 1939 tarihi itibarıyla tamamlanmasıyla “Türk-İngiliz Ortak Demeci”nin 12 Mayıs 1939 tarihinde Türk ve İngiliz hükümetleri tarafından aynı anda açıklanmasına karar verilmiştir.⁴⁷ Refik Saydam tarafından TBMM’de, Chamberlain’ın tarafından Avam Kamarası’nda eş zamanlı olarak açıklanan ortak demeç ile Türk-İngiliz ittifakı dünyaya duyurulmuştur.⁴⁸ Saydam, TBMM’de yaptığı konuşmada; olayların Balkanlar ve Akdeniz’e sirayet etme eğiliminde

“Gli Anglo-Francesi per Rafforzarsi nel Mediterraneo”, **Il Giornale d'Italia**, 12 Nisan 1939, s.8. “Balkanlıları Tehdit”, **Yeni Sabah**, 12 Nisan 1939. “Roma; Yunanistan, Romanya ve Türkiye'nin İngiltere ile Anlaşmasını İstemiyor”, **İkdam**, 13 Nisan 1939.

⁴¹ “Londra Sempre in Cerca di Alleati”, **Corriera della Sera**, 16 Nisan 1939,s.7.

⁴² “Garanzie Alla Luna”, **Corriera della Sera**, 13 Nisan 1939.

⁴³ **CAB**: 21 (39) 2, 19 Nisan 1939, s.315-318.

⁴⁴ **Montreux ve Savaş Öncesi Yılları, 1935-1939**, Dışişleri Bakanlığı yay., Ankara, 1973,s.195-197.

⁴⁵ **DBrFP**, 3/V, Belge.286, 26 Nisan 1939, s.334-336.

⁴⁶ **DDI**, 8/XI, Belge.598, 25 Nisan 1939, s.690.

⁴⁷ **CAB**: 27 (39) 4, 10 Mayıs 1939, s.162-163. **DBrFP**, 3/V, Belge.485, 11 Mayıs 1939, s.523. 23 Haziran 1939 tarihinde, Türkiye-Fransa antlaşmasının imzalandığı gün, Ankara ve Paris'te Türk-İngiliz Ortak Demeci ile aynı metne sahip olan Türk-Fransız Ortak Demeci ilan edilmiştir. **TBMM ZC**, Devre:VI, C 3, Fevkalade İçtima, 30.İnikat, 23 Haziran 1939, s.317-319. “Alessandretta é Passata alla Turchia”, **Il Tevere**, 24-25 Haziran 1939,S.4.

⁴⁸ “L'Annunciato Patto di Ankara”, **La Stampa Sera**, 13 Mayıs 1939,s.3. “Il Patto Anglo-Turco”, **Il Giornale d'Italia**, 13 Mayıs 1939, s.6. “Türk-İngiliz Anlaşması”, **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1939.

olması nedeniyle Türkiye'nin “*tarafsız bir durumda kalmasının mümkün olamayacağı*” kanaatine varmış olduklarını belirtmektedir.⁴⁹

Türk-İngiliz Ortak Demeci'nde özetle; Türkiye ile İngiltere arasında ittifak antlaşması imzalanıncaya kadar Türkiye ve İngiltere, Akdeniz'de savaş halinde iş birliği ve yardımlaşmada bulunacakları, Balkanların güvenliği konusunda danışma halinde olacakları yer almaktadır.⁵⁰ Türk-İngiliz Ortak Demeci'nde bir devlet ismi belirtilmemiş olmasına karşılık, Akdeniz'de yayılmacı emellerine karşı tedbir alınmakta olan tehditkâr güç şüphesiz olarak Faşist İtalya'dır.

Churchill hatıratında; Türk-İngiliz Ortak Demeci'nin, Akdeniz'de İngiltere'nin durumunu kuvvetlendirdiğini, böylece İtalya'nın Arnavutluk işgaline bir cevap verilmiş olduğunu kaydetmektedir.⁵¹

Türk-İngiliz Ortak Demeci'ne İtalyan kamuoyunda başlangıçta doğrudan bir tepki gösterilmemiştir.⁵² Bu dönemde İtalyan kamuoyu çoğunlukla Yugoslavya kral naibinin Roma'yı ziyareti⁵³, 112 savaş gemisi ile Napoli Körfezi'nde icra edilen, Mussolini ve İtalya kralı tarafından da izlenen büyük askerî tatbikat⁵⁴ ve Mussolini'nin önemli açıklamalar yapacağı Torino ziyareti ile meşgul bulunmaktadır.⁵⁵

Il Giornale d'Italia gazetesinde yer alan yorumda, yayımlanan ortak demecin İngiltere'nin Mihver güçlerini “*kuşatma*” politikasının bir yansıması olduğu, bu ilişkinin bir ittifaka dönüşmesi halinde, Akdeniz'de İtalya'nın çıkarlarına aykırı olacağı yorumu yapılmaktadır.⁵⁶ Il Popolo d'Italia gazetesinde; ortak demecin Akdeniz ile ilgili olduğu, İngiltere'nin Sancak'ın Türkiye'ye verilmesi için Fransa'ya baskı yaptığı belirtilmektedir.⁵⁷ Corriera della Sera gazetesinde yer alan makalede; son yıllarda ve özellikle zecrî tedbirlerin uygulanmasında Türkiye'nin İtalya'ya

⁴⁹ TBMM ZC, Devre:VI, C 2, Fevkalade İctima, 11. İnikat, 12 Mayıs 1939, s. 67-69.

⁵⁰ “Akdeniz Anlaşması TBMM ile Avam Kamarası'nda Tasvip Olundu”, **Ulus**, 13 Mayıs 1939.

⁵¹ Winston S.Churchill, **Çörcil Anlatıyor, C I**, (Çeviren:A.Emin Yalman), Vatan yay.,İstanbul, 1948, s.463.

⁵² “Il Torbido Giuoco di Londra Denunziato da Berlin”, **Il Popolo d'Italia**, 14 Mayıs 1939, s.5.

⁵³ “Le Ferdive Giornate Romane Dei Pricipi Jugoslavi”, **Gazzetta di Venezia**, 13 Mayıs 1939.

⁵⁴ “La Superba Manovra Navale”, **Gazzetta di Venezia**, 12 Mayıs 1939.

⁵⁵ “Oggi Parla Il Duce”, **Il Popolo d'Italia**, 14 Mayıs 1939.

⁵⁶ “La Politica Anglo-Francese di Accerchiamento”, **Il Giornale d'Italia**, 13 Mayıs 1939. “Il Simultaneo Annuncio del Patto Anglo-Turco”, **Il Giornale d'Italia**, 14 Mayıs 1939. “Pero' I Turchi Dicono”, **Il Giornale d'Italia**, 13 Mayıs 1939, s.6

⁵⁷ “L'Accordo Anglo-Turco”, **Il Popolo d'Italia**, 13 Mayıs 1939, s.5.

açık düşmanlık gösterdiği, ortak demecin İngiltere'nin Almanya ve İtalya'ya karşı uygulamakta olduğu “kuşatma” politikasının bir yansıması olduğu belirtilmektedir.⁵⁸

Mussolini'nin 13 Mayıs 1939 tarihinde Torino'da yaptığı ilginç konuşma *Il Tevere* ve *La Stampa* gazetelerinde yer almaktadır. Mussolini bu konuşmada; Türk-İngiliz paktının esas amacının Cebelitarık ve Süveyş'in ötesinde Boğazların kontrolünü sağlayarak İtalya'yı “kuşatmak” olduğunu, Avrupalı güçlerin verdiği garantilere karşı İtalyan halkının Afrika'da savaşarak kazandığını belirtmekte ve Avrupa'ya “barış mı yoksa savaş mı istiyoruz?” diye sormaktadır. Mussolini; Avrupa'da “politik bir düğüm” olduğunu ancak bu düğümü kesmek için bir kılıca başvurmanın gerekli olmadığını, “tabancalar sisteminden sonra garantiler sisteminin de çökeceğini” ifade etmektedir.⁵⁹

Maslahatgüzar Alberto Berio tarafından 16 Mayıs 1939 tarihinde Kont Ciano'ya gönderilen raporda; cumhuriyetin başlangıcından beri tarafsızlık politikası izleyen ancak İtalya'ya karşı güvensiz olan Türkiye'nin, Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgal etmesiyle tarafsızlığını terk ettiği, Arnavutluk'un işgal edilmesiyle anti-totaliter cepheye katılmaya karar verdiği ifade edilmektedir.⁶⁰

Corriera della Sera gazetesinde yer alan yorumda, Türk basınında yer alan Türk-İngiliz anlaşmasının başlangıcını Atatürk'e atfetme girişimlerinin sebebinin Türk kamuoyu nezdinde, Türk-İngiliz anlaşmasını kabul edilebilir hale getirmek olduğu belirtilmektedir.⁶¹ *Il Tevere* gazetesinde yer alan yorumda, Türk-İngiliz ittifakının İngiltere bakımından mevcut politikasından ayrılmak anlamına geldiği yer almaktadır.⁶²

İtalyan hükûmetinin bu dönemde Balkanlarda Yugoslavya ve Bulgaristan arasında, Macaristan'ın da desteğiyle Türkiye karşıtı bir “Slav bloku” meydana getirilmesi yönündeki gayretlerini artırdığı görülmektedir.⁶³

⁵⁸ Pietro Carbonelli, “Un Discorso di Chamberlain”, *Corriera della Sera*, 13 Mayıs 1939, s.7.

⁵⁹ “Il Discorso del Duce a Torino”, *La Stampa*, 14 Mayıs 1939, s.8. “Contro Le Coalizioni”, *La Stampa Sera*, 15 Mayıs 1939, s.2. “La Parola di Mussolini”, *Corriera della Sera*, 15 Mayıs 1939. “Il Sistema delle Garanzie Minaccia di Crollare in Pieno Secondo Il Pronostico Mussoliniano”, *Il Popolo d'Italia*, 16 Mayıs 1939.

⁶⁰ **DDI**, 8/XI, Belge.712, 16 Mayıs 1939, s.825-831.

⁶¹ “Aspre Diffidenze”, *Corriera della Sera*, 19 Mayıs 1939.

⁶² Antonino Trizzino, “Tra Turchi e Inglesi”, *Il Tevere*, 20-21 Mayıs 1939.

⁶³ Galeazzo Ciano, *Diario*, C I, 1939-1940, Rizzoli Editore, Milano, 1946, s.96-97. İtalya, Türkiye'nin İngiltere ile hareket etmeye başlamasından rahatsızlık duymakta, bu durumu Balkanlar ve Akdeniz'de yapacağı eylemler için engel olarak görmektedir.

TÜRKİYE'NİN İTALYAN TEHDİTİ NEDENİYLE BATI İTTİFAKINA KATILMASI
SÜRECİNİN İTALYAN KAMUOYUNDA YANSIMALARI (1939-1940)

Bu arada İtalyan-Alman İttifak Antlaşması(Çelik Pakt-*Patto d'Acciao*) imzalanmıştır.⁶⁴ Kont Ciano, Çelik Pakt Antlaşması'nın imzalanması için gittiği Berlin'de, İtalyan gizli servisi tarafından ele geçirilen ve Türkiye'nin Almanya'nın aleyhine olduğuna dair bazı Türkçe belgeleri Ribbentrop'a verdiğini kaydetmektedir.⁶⁵ Alman dışişleri bakanlığı tarafından Bükreş büyükelçiliğine gönderilen belgede ise Türk-İngiliz Ortak Demeci'nin İtalya ve Almanya'ya karşı olduğu ifade edilmektedir.⁶⁶ Il Tevere'de yer alan başmakalede; İngiltere'nin gerçekleştirmeye çalıştığı Anti-Faşist koalisyonun demokrasiler basını tarafından Avrupa'nın kurtuluşu olarak nitelendirildiği ancak bunun aslında İngiliz emperyalizminin yeni adımları olduğu, Türk-İngiliz anlaşmasının bedelini Sancak'ı Türkiye'ye veren Fransa'nın ödeyeceği belirtilmektedir.⁶⁷

Kont Ciano, 8 Haziran 1939 tarihinde De Peppo'ya gönderdiği talimatta; Türkiye'nin İngiltere'nin "*kuşatma*" politikası yolunda ilerlemesi durumunda sonuçlarından İtalya'nın sorumlu olmayacağı hususunu Türk dışişleri bakanına iletmesini istemektedir.⁶⁸ De Peppo, 10 Haziran 1939 tarihli raporunda; Saraçoğlu tarafından, Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgal etmesi sonrasında İtalya'nın Arnavutluk'a taarruzu sebebiyle Türkiye'nin kendi emniyeti için önlem almak durumunda kaldığının ifade edildiğini kaydetmektedir.⁶⁹ Kont Ciano 15 Haziran 1939 tarihinde De Peppo'ya gönderdiği yönergede; İtalya'nın bundan sonra izleyeceği politikanın tarafsızlık politikasından ayrılan Türkiye'nin tutumuna bağlı olacağını ifade etmektedir.⁷⁰ Kont Ciano, 1 Haziran 1939 tarihinde görüştüğü Loraine tarafından Türk-İngiliz ittifakının İtalya'nın Arnavutluk'u işgalinin doğrudan bir sonucu olduğunun belirtildiğini kaydetmektedir.⁷¹

Türk-Fransız ittifak görüşmelerinin anlaşmayla sonuçlanması ve Sancak (Hatay)'ın Türkiye'ye bırakılması İtalyan kamuoyunda olumsuz olarak

⁶⁴ "Ciano e Ribbentrop Firmano a Berlino Il Trattato di Alleanza far Italia e Germania", **II Messaggero**, 22 Mayıs 1939. "La Firma del Patto d'Alleanza Italo-Tedesco", **Il Tevere**, 23-24 Mayıs 1939. Bu ittifak antlaşmasıyla Mussolini, İtalya'nın bütün geleceğini Nazi Almanyası ve Hitler'e bağlamış bulunmaktadır.

⁶⁵ Ciano, **age.**, s.102-103.

⁶⁶ **DGFP**, Series D, (1937-1945), Volume VI (22 Mart-8 Ağustos 1939), Belge.488, 7 Haziran 1939, HMSO, London, 1956, s.657.

⁶⁷ "Il Disordine Tripartito", **Il Tevere**, 25-26 Mayıs 1939. "La Turchia Vuole Il Sangiacato", **Il Tevere**, 27-28 Mayıs 1939.

⁶⁸ **DDI**, 8/XII, (23 Mayıs-11 Ağustos 1939), Belge.149, 8 Haziran 1939, Libreria dello Stato, Roma,1952, s.134-135.

⁶⁹ **DDI**, 8/XII, Belge.178, 10 Haziran 1939, s.158-159.

⁷⁰ **DDI**, 8/XII, Belge.235, 15 Haziran 1939, s.202-203.

⁷¹ Ciano, **age.**, s.110.

algılanmaktadır.⁷² Bu safhada İtalyan Hükûmeti tarafından Fransa'ya bir nota verilerek, Sancak'ın Türkiye'ye verilmesine dair antlaşma konusundaki haklarını saklı tuttuğu bildirilmiştir.⁷³ Virginio Gayda makalesinde; İngiltere ve Fransa ile iş birliği yaparak İtalya'yı "kuşatma" politikasına katılan Türkiye'nin Atatürk'ün yolundan ayrıldığı ve eski emperyalist politikalarına dönüş yaptığı yorumunda bulunmaktadır.⁷⁴

3. Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşması Sürecinin İtalyan Kamuoyunda Yansımaları

Almanya'nın 1 Eylül 1939 tarihinden itibaren Polonya'ya taarruz ederek savaşı başlaması⁷⁵ üzerine İtalyan hükûmeti "gayri muharip (*non-belligerent*)" kalma kararı aldığı açıklamıştır.⁷⁶

Bu dönemde Türk-İngiliz-Fransız ittifakını engellemeye çalışan Von Papen, Türk-İtalyan ilişkilerinin düzelmesi için Arnavutluk'taki İtalyan askerinin azaltılması ve Menteşe Adaları'ndan bazılarının Türkiye'ye verilmesini önerince Kont Ciano, Ribbentrop'a Von Papen'i şikâyet edecek, "Nazizm'e sadakatinden şüphe duyduğu Von Papen'e gerekli işlemlerin yapılmasını" isteyecektir.⁷⁷

Türkiye, Batılı devletlerle ile kurduğu ittifakı Sovyetler Birliği ile yapacağı bir antlaşma ile bağdaştırmak ve böylece "Doğu ve Batı güç kümelerinin kesişimi" olmak istemektedir. Şükrü Saraçoğlu bu maksatla Moskova'ya gönderilmiştir.⁷⁸ Moskova'da Türk ve Sovyet heyetleri arasında müzakereler sürerken; Von Ribbentrop'un 27 Eylül 1939 tarihinde aniden Moskova'ya gelerek Molotov ve Stalin ile görüşmesi normal akışı değiştirmiştir.⁷⁹ Ertesi gün akdedilen "Alman-Sovyet Antlaşması" ile

⁷² Vice, "Le Cessione di Alessandretta", *Corriera della Sera*, 24 Haziran 1939, s.2. Vice, "Agonizzante Prestigio Francese nel Vicino Oriente", *Corriera della Sera*, 27 Haziran 1939, s.5.

⁷³ "La Cessione del Sangiacato", *Il Popolo d'Italia*, 14 Temmuz 1939. **DDI**, 8/XII, Belge.593, 17 Temmuz 1939, s.447.

⁷⁴ Virginio Gayda, "L'Accerchiamento e i Balcani", *Il Giornale d'Italia*, 2 Ağustos 1939.

⁷⁵ "Le Forze Armate del Reich Hanno Iniziato Le Ostilità Contro La Polonia", *Il Tevere*, 2 Eylül 1939.

⁷⁶ "L'Italia Non Prendera Iniziative", *Il Giornale d'Italia*, 2 Eylül 1939. "L'Atteggiamento Italiano", *Corriera della Sera*, 2 Eylül 1939. "L'Italia Non Prendera Iniziative di Operazioni Militari", *Il Messaggero*, 2 Eylül 1939.

⁷⁷ **DDI**, Seri 9, (1939-1943), Cilt I, (4 Eylül-24 Ekim 1939), Belge.45, 5 Eylül 1939, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Roma, 1954, s.25-26.

⁷⁸ Moskova görüşmeleri için bkz. Rıfıkı Salim Burçak, *Moskova Görüşmeleri ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri*, Gazi Üniversitesi yay., Ankara, 1983.

⁷⁹ "Ribbentrop a Moska", *Corriera della Sera*, 28 Eylül 1939, s.4. "Tre Colloqui di Ribbentrop", *Corriera della Sera*, 29 Eylül 1939. "Alman Hariciye Nazırı Sovyet Ricali ile Temaslara Başladı", *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1939.

TÜRKİYE'NİN İTALYAN TEHDİTİ NEDENİYLE BATI İTTİFAKINA KATILMASI
SÜRECİNİN İTALYAN KAMUOYUNDA YANSIMALARI (1939-1940)

Polonya toprakları paylaşılmış, Balkanlar ve Doğu Avrupa iki ülke arasında nüfuz bölgelerine ayrılmıştır.⁸⁰ Tarihin normal akışını değiştiren ve Türk-Sovyet ilişkilerini çıkmaza sokan bu gelişme sonrasında Türk-Sovyet müzakerelerinden istenen sonuç alınamamıştır.⁸¹

Bu gelişmeler sonrasında 19 Ekim 1939 tarihinde Ankara'da imzalanan "Türk-İngiliz-Fransız Üçlü İttifak Antlaşması"⁸² Ankara, Paris ve Londra'da aynı anda yapılan beyanlar ile dünyaya ilan edilmiştir.⁸³ Üçlü İttifak Antlaşması; ana metinden başka birisi gizli üç adet protokol, bir adet gizli askerî sözleşme ve bir adet özel anlaşmadan oluşmaktadır. Antlaşmaya göre özet olarak; bir Avrupa devleti (Almanya) Türkiye'ye saldırdığı takdirde İngiltere ve Fransa yardımı gelecek, Akdeniz'de bir Avrupa devleti (İtalya) İngiltere, Fransa veya Türkiye'nin sürüklenecekleri bir savaşa yol açacak saldırıda bulunursa taraflar birbirlerine yardım edeceklerdir. İngiltere ve Fransa'nın bir saldırıya uğramaları halinde ise Türkiye "hayırhah tarafsız"⁸⁴ kalacaktır.⁸⁵

Türkiye'nin, yapmış olduğu bu ittifakla uygulamakta olduğu dış politika felsefesine mevcut koşullarda uygun bir antlaşma elde ettiğini ifade etmek mümkündür. Bu antlaşmaya göre; Türkiye ancak doğrudan bir saldırıya uğrarsa savaşa girecek, hiçbir durumda Sovyetler Birliği ile silahlı bir çatışmaya sürüklenmeyecektir.⁸⁶ Türkiye, bu antlaşmaya dayanarak insanlık tarihinin göreceği en kanlı ve barbar savaşın fiilen dışında kalmayı başaracaktır.⁸⁷

⁸⁰ "Il Patto Russo-Tedesco", *Il Giornale d'Italia*, 30 Eylül 1939. "Sovyet-Alman Anlaşması İmzalandı", *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1939. 17 Eylül 1939 tarihinden itibaren Sovyet kuvvetlerinin doğudan Polonya'yı işgal etmeye başladıkları hatırlanmalıdır. Antlaşmanın detayları için bkz. *Nazi-Soviet Relations*, (Ed. R. J.Sontag, J.S. Beddie), Department of State, Washington, 1948.s.106-109.

⁸¹ "Il Patto Russo-Turco Non e Stato Ancora Firmata", *Corriera della Sera*, 16 Ekim 1939,s.4. "Saracioglu Lascia Mosca", *Corriera della Sera*, 18 Ekim 1939. *DDI*, 9/I, Belge.767, 17 Ekim 1939, s.484.

⁸² "Il Patto Anglo-Franco-Turco é Stato Firmato Ieri ad Ankara", *La Stampa*, 20 Ekim 1939. "Türk-İngiliz-Fransız Karşılıklı Yardım Muahedesi İmza Edildi", *Aksam*, 20 Ekim 1939. Türk-İngiliz-Fransız İttifakı daha önce 30 Eylül 1939 tarihinde parafe edilmiş bulunmaktadır. *DDI*, 9/I, Belge.614, 5 Ekim 1939, s.379-380.

⁸³ *House of Commons Hansard Sessional Papers*, Volume.352, 19 Ekim 1939, s.1128-1130.

⁸⁴ *Hayırhah Tarafsızlık* [Benevolent Neutral (İng.)]: Tarafların iyiliğini ön plana alan iyiliksever tarafsızlıktır.

⁸⁵ *Düstur*, Tertip.III, C 21, s.15. Antlaşma kapsamında imzalanan İki Numaralı Protokole göre Türkiye Sovyetler Birliği ile silahlı bir çatışmaya girmeyecektir. Antlaşma kapsamında imzalanan Askerî Sözleşme ve Özel Anlaşma'da ise askerî ve mali konular yer almaktadır.

⁸⁶ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, 4. Baskı, Harp Akademileri yay., İstanbul, 1987, s.522.

⁸⁷ Türkiye, Milletler Cemiyeti kararı doğrultusunda 24 Şubat 1945 tarihinde Mihver devletlerine (İtalya hariç) harp ilan etmiş ancak sıcak bir çatışmaya girmemiştir. "Mihvere Karşı Harbe Girdik", *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1945.

İtalyan basınında antlaşmanın imzalanmasından hemen sonra çıkan haberlerde; genel olarak anlayışlı bir tutum göze çarpmakta, İtalya'nın bu antlaşmaya karşı olmadığı ve bir zarar görmeyeceği yorumları dikkat çekmektedir.⁸⁸ Üçlü İttifak Antlaşması başlangıçta İtalyan devlet adamları tarafından da İtalya aleyhine olmadığı şeklinde yorumlanmıştır. Kont Ciano, hatıratında; Üçlü İttifak Antlaşması'nın imzalanmasının kendisini rahatsız etmediğini, çünkü bundan dolayı Almanya'nın kaybettiğini kaydetmektedir.⁸⁹ De Peppo, 20 Ekim 1939 tarihinde gönderdiği raporunda; Üçlü İttifak Antlaşması'nın Alman karşıtı olmakla birlikte doğrudan İtalya'ya karşı olmadığı yorumunda bulunmaktadır.⁹⁰ Almanya'nın Moskova Büyükelçisi Schulenburg, Türk-İngiliz-Fransız Üçlü İttifak Antlaşması'nın Almanya'ya olduğu kadar İtalya'ya da karşı olduğunu ifade ederek İtalya'nın tutumunun ne olacağını sorduğu Attolico'dan şu cevabı almıştır: *"Bekleyeceğiz ve durumu muhafaza edeceğiz."*⁹¹

La Stampa Sera gazetesinde yer alan yorumda; Üçlü İttifak, Akdeniz ve Boğazlar bağlamında ele alınmakta, İtalya'nın Türkiye ile Balkanlar ve Akdeniz için iş birliği yapabileceği ifade edilmektedir.⁹² İtalyan gazetelerinde Fransız ve İngiliz generallerin uçakla Ankara'ya gelerek Türk askerî yetkilileri ile uzun görüşmeler yaptığı haberleri dikkat çekmektedir.⁹³

Il Popolo d'Italia gazetesi, Türk-Sovyet paktına engel olan İngiliz ve Fransızların amacının Almanlarla Sovyetleri de birbirinden ayırmak olduğunu ifade etmektedir.⁹⁴ Corriera della Sera gazetesinde, Ankara Antlaşması'nın Londra'da bir İngiliz-Fransız zaferi ve Mihver'e bir darbe olarak lanse edildiği bildirilmektedir.⁹⁵ Il Messaggero gazetesi, Türk-İngiliz-Fransız Antlaşması'nın Ankara'da *"belirsizlik ve korku dolu bir politik*

⁸⁸ "Ieri ad Ankara é Stato Firmato", **Il Tevere**, 20-21 Ekim 1939, s.1, 4. "Il Patto Anglo-Franco-Turco", **Gazzetta di Venezia**, 20 Ekim 1939. "Anglo-Franco-Turco Firmato Ieri ad Ankara", **Corriera della Sera**, 20 Ekim 1939.

⁸⁹ Ciano, *age.*, s.181.

⁹⁰ **DDI**, 9/I, Belge.823, 20 Ekim 1939, s.520-521.

⁹¹ **DGFP**, D/VIII, (4 Eylül 1939-18 Mart 1940), Belge.287, 21 Ekim 1939, US Government Printing Office, Washington, 1954, s.329-330.

⁹² "La Questione dei Dardanelli", **La Stampa Sera**, 20-21 Ekim 1939.

⁹³ "Il Primo Contatto Tra Gli Stati Maggiori I", **Il Tevere**, 20-21 Ekim 1939., s.4. "Weygand ad Ankara", **Corriera della Sera**, 20 Ekim 1939. "Weygand e Wavell ad Ankara", **Gazzetta di Venezia**, 20 Ekim 1939.

⁹⁴ "Il Patto di Ankara", **Il Popolo d'Italia**, 22 Ekim 1939.

⁹⁵ Pietro Carbonelli, "La Situazione nel Mediterraneo Orientale Analizzata a Londra", **Corriera della Sera**, 21 Ekim 1939,s.4.

ortamda” imzalandığı yorumu yapmaktadır.⁹⁶ *Il Tevere* gazetesinde, Ankara’da bazı çevrelerde Üçlü İttifak Antlaşması’yla Türkiye’nin aşırı yükümlülükler aldığına dair eleştiriler olduğu kaydedilmektedir.⁹⁷ *Gazzetta di Venezia*, Üçlü İttifak Antlaşması ile üç devlet arasındaki ikili garantilerin bir ittifak altında birleştiğini, üç devlet arasındaki jenerik planlama durumlarının özelleştirildiğini, üç devletin Moskova ile diplomatik ilişkilerini sürdürdüklerini belirtmektedir.⁹⁸

Attolico, 23 Ekim 1939 tarihinde Berlin’den gönderdiği raporunda; “*Demokles’in Kılıcı*” gibi İtalya’nın üzerinde sallanan Üçlü İttifak Antlaşması’na İtalyan kamuoyunda kuvvetli tepki gösterilmemesinin Alman basınında eleştirildiğini bildirmektedir.⁹⁹ *Corriera della Sera* gazetesinde, Güneydoğu Avrupa ve Akdeniz’de devam eden sükûnetin sebebinin İtalya’nın tutumu olduğu kaydedilmektedir.¹⁰⁰ De Peppo 23 Ekim 1939 tarihli raporunda; Türkiye’nin Üçlü İttifak Antlaşması’yla Hatay’ı elde ettiğini ve 60 milyon sterlin kredi alacağını ancak bağımsızlığını kaybettiğini ve geleceğinden ödün verdiğini, böylece Kemalizm’in en parlak ve otantik ilkesinden taviz verilmiş olduğunu belirtmektedir.¹⁰¹

Virginio Gayda, *Il Giornale d’Italia* gazetesinde yayımlanan makalesinde; Türkiye’nin bu antlaşmaya imza atarak statükonun muhafazası siyasetinin dışına çıktığını ancak bu sayede Hatay’ı kazandığını, Arnavutluk’un ilhakıyla Balkanların içine giren İtalya’nın artık “*serenat dinlemek istemediğini*” ifade etmektedir.¹⁰²

4.İtalya’nın İkinci Dünya Savaşı’na Dahil Olması ve Türkiye’nin Savaş Dışı Kararı

Tuhaf Savaş¹⁰³ döneminde İtalya’nın Balkanlara veya doğrudan kendisine saldıracağından endişe eden Türkiye, özellikle İzmir ve Adana bölgelerinde yığınak yapmakta, muhtemel Alman saldırısına karşı Trakya’daki tahkimatını geliştirmekte ve silahlanmaktadır. Mihver ile

⁹⁶ “La Firma del Patto Anglo-Franco-Turco”, *Il Messaggero*, 21 Ekim 1939.

⁹⁷ “La Turchia Avrebbe Assunto Troppi Impegni”, *Il Tevere*, 20-21 Ekim 1939.

⁹⁸ “Le Valutazioni Internazionali”, *Gazzetta di Venezia*, 21 Ekim 1939.

⁹⁹ **DDI**, 9/I, Belge.864, 23 Ekim 1939, s.553.

¹⁰⁰ “L’Italia Elemnto di Pace nell’Europa Sud-Orientale”, *Corriera della Sera*, 23 Ekim 1939.

¹⁰¹ **DDI**, 9/I, Belge.866, 23 Ekim 1939, s.554-557.

¹⁰² Virginio Gayda, “L’Italia e I Balcani” *Il Giornale d’Italia*, 25 Ekim 1939.

¹⁰³ **Tuhaf Savaş**: [Phoney War (İng.)]: İkinci Dünya Savaşı’nın başladığı 1 Eylül 1939 tarihi ile Almanya’nın 10 Mayıs 1940 tarihinde Lüksemburg, Belçika ve Hollanda üzerinden Fransa’ya karşı başlattığı Batı taarruzu arasında geçen dönemdir.

Müttefikler arasında hassas bir dengede duran Türkiye, bir taraftan da Sovyetler Birliği ile ilişkilerini devam ettirmekte, savaş dışında kalmanın tek yolunun bu denge politikası olduğunu değerlendirmektedir.

Von Papan, 6 Mayıs 1940 tarihinde Alman dışişleri bakanlığına gönderdiği raporunda; Türkiye'nin en büyük isteğinin İtalya'nın savaşa girmemesi olduğunu, İtalya Balkanlara veya Türkiye'ye saldırmazsa Türkiye'nin taarruzî bir eylemde bulunmayacağını belirtmektedir.¹⁰⁴

Almanya'nın, 10 Mayıs 1940 tarihinde başlattığı taarruzla Fransa'yı çökertmesinden fazlasıyla etkilenen ve savaş sonrası kurulacak barış masasında güçlü bir şekilde yer almak isteyen Mussolini, İtalya'yı savaşa sokmak için uygun siyasal fırsat ve zamanı beklemektedir. İtalyan savaş ekonomisi ve silahlı kuvvetlerinin yetersizlikleri nedeniyle Mussolini, kısa sürecek ve sınırlı bir alanda devam edecek bir savaşı öngörmektedir.¹⁰⁵ Mussolini birçok tereddütlerden sonra 2 Haziran 1940 tarihinde Hitler'e gönderdiği mesajla İtalya'nın 11 Haziran 1940 tarihinde Almanya'nın yanında savaşa dahil olacağını bildirmiştir.¹⁰⁶

Mussolini, 10 Haziran 1940 akşamı Venedik Meydanı'nda yaptığı meşhur konuşmada İtalya'nın, İngiltere ile Fransa'ya karşı savaş ilan ettiğini, İtalya'nın komşularını bir çatışmaya sürüklemek niyetinde olmadığını belirtmekte; "*İsviçre, Yugoslavya, Mısır, Yunanistan ve Türkiye'nin bu sözlerine dikkat etmesini*" istemektedir. Mussolini'ye göre bu ülkelerin savaşa girmesi veya savaş dışında kalması kendi tercihlerine bağlı olacaktır.¹⁰⁷ İtalya'nın savaşa girmesi Faşist Parti tarafından yapılan çeşitli gösterilerle kutlanmaktadır.¹⁰⁸ İtalya'da sessiz çoğunluk ise savaş ilanından

¹⁰⁴ DGFP, D/IX, (1 Eylül 1940-31 Ocak 1941), Belge.200, 6 Mayıs 1940, HMSO, London, 1961,s.288.

¹⁰⁵ DDI, 9/IV, (9 Nisan-10 Haziran 1940), Belge.642, 29 Mayıs 1940, Libreria dello Stato, Roma 1960, s.495-497.

İtalyan silahlı kuvvetleri ve harp sanayii, zamanın çağdaş donanımlı ve eğitimli ordularına karşı savaşa girmeye hiçbir zaman tam olarak hazır olamayacaktır. İtalyan harp sanayisinin durumu ile silahlı kuvvetlerinin İkinci Dünya Savaşı'nda katıldığı muharebeler için bkz. Yeter Mengeş, **İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türk-İtalyan İlişkileri**, Libra yay., İstanbul, 2018, s.214-244.

¹⁰⁶ Ciano, age., s.274. DGFP, D/IX, Belge.373, 2 Haziran 1940, s.505. DDI, 9/IV, Belge.706, 2 Haziran 1940, s.541-542.

¹⁰⁷ "Popolo Italia: Alle Armi!", **La Stampa**, 11 Haziran 1940. "Popolo Italiano: Corri Alle Armi!", **Il Popolo d'Italia**, 11 Haziran 1940

¹⁰⁸ "Vincere: Tradizione Piemontese", **La Stampa**, 11 Haziran 1940. "La Potenza Navale Italiana", **Il Giornale d'Italia**, 11 Haziran 1940, s.3. "Nizza, Terra Italiana", **Il Giornale d'Italia**, 11 Haziran 1940, s.2. "Vittorioso Scontro Navale", **Il Popolo d'Italia**, 16 Haziran 1940.

TÜRKİYE'NİN İTALYAN TEHDİTİ NEDENİYLE BATI İTTİFAKINA KATILMASI
SÜRECİNİN İTALYAN KAMUOYUNDA YANSIMALARI (1939-1940)

sonraki gelişmeleri endişeyle beklemektedir.¹⁰⁹ Bu arada Mussolini, kral tarafından tüm cephelerin komutanı olarak görevlendirilmiştir.¹¹⁰

İtalya'nın savaş ilanı ile çatışma Akdeniz'e sirayet etmiş ve Üçlü İttifak Antlaşması hükümleri gündeme gelmiştir. İngiliz ve Fransız büyükelçiler 11 Haziran 1940 tarihinde, İtalya'nın savaş ilanı sebebiyle Üçlü İttifak Antlaşması kapsamında Türkiye'nin İtalya'ya savaş ilan etmesini talep etmişlerdir. Huggessen hatıratında, Türk dışişleri bakanına gittiklerinde ellerindeki talimatın on gün öncesine ait olduğunu, Fransa'nın mağlup olmak üzere olduğundan haberlerinin bulunmadığını ancak Saraçoğlu'nun gelişmeleri güncel takip ettiğini kaydetmektedir.¹¹¹

Fransa'nın mağlubiyetinin kesinleştiği¹¹² bir dönemde İtalya'nın savaşa girmesiyle Türkiye bakımından en kötü senaryo meydana gelmiş, Türkiye kendi güvenliğini sağlamlaştırmak için ittifak yaptığı devletlerin kendisinden yardım istediği bir ortamla karşı karşıya kalmıştır.

13 Haziran 1940 tarihinde İnönü başkanlığında toplanan bakanlar kurulu tarafından; “savaşa girilmemesi”, Üçlü İttifak Antlaşması'nın 2 Numaralı Protokolü'nde belirtilen “Sovyet Çekincesi”nin öne sürülmesi ve “gayri muharip” tutumun devam ettirilmesi kararı verilmiştir.¹¹³ Huggessen daha sonra yazdığı hatıratında; o günün koşullarında Türkiye'nin savaşa girmesinin kendisini feda etmek anlamına geleceğini, Türkiye'nin bundan bir fayda elde edemeyeceğini kaydetmektedir.¹¹⁴

Türkiye'nin İtalya'ya karşı savaşa girmeme kararı Mihver tarafından memnuniyetle karşılanmakta ve bir zafer olarak görülmektedir. Von Papen, 13 Haziran 1940 tarihli raporunda; “*Üçlü İttifak'ın ortadan kalktığı ve partinin kazanıldığı*” yorumunda bulunmaktadır.¹¹⁵ Von Papen, 17 Haziran

¹⁰⁹ “İtalyan Milleti Harp İstemiyor”, **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1940, s.3.

¹¹⁰ “Il Re Imperatore Ha Affidato Al Duce”, **Il Tevere**, 11-12 Haziran 1940. “Il Duce Assume Il Comando”, **Il Popolo d'Italia**, 12 Haziran 1940

¹¹¹ Huggessen, **age.**, s.135.

¹¹² Avrupa'nın dönemin en güçlü kara ve hava ordusuna sahip olduğu düşünülen Fransa; 22 Haziran 1940 tarihinde Almanya ile 24 Haziran 1940 tarihinde İtalya ile ateşkes antlaşması imzalayarak resmen savaş dışı kalmıştır. “La Conclusione dell'Armistizio Italo-Francese”, **Il Tevere**, 25-26 Haziran 1940.

¹¹³ Mehmet Gönübol, Cem Sar, “1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası”, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s.147. **DGFP, D/IX**, Belge.431, 14 Haziran 1940, s.566.

¹¹⁴ Huggessen, **age.**, s.135-136. Benzer bir durum Ekim 1940 tarihinde İtalya'nın Yunanistan'ı işgal etmeye başlamasında da yaşanacaktır.

¹¹⁵ **DGFP, D/IX**, Belge.424, 13 Haziran 1940, s.560.

1940 tarihli raporunda ise Türkiye'nin Fransa'nın çökmesiyle “Üçlü İttifak'ın yükümlülüklerinden kurtulduğunu” bildirmektedir.¹¹⁶

İtalyan basınında Türkiye'nin “gayri muharip” durum ilan etmesi memnuniyetle karşılanmakta, *Il Tevere* gazetesinde Türkiye'nin tarafsız kalmak istediği, Türk basınında İtalya'nın savaşa dahil olmasının zaten beklendiğine dair haberler yayımlandığı kaydedilmektedir.¹¹⁷ *La Stampa* gazetesinde Türkiye'nin savaş dışı kararının Müttefikler için “yeni bir darbe” anlamına geldiği yorumları yapılmaktadır.¹¹⁸ *La Stampa* gazetesinde Türkiye'de herkesin ve tüm siyasal grupların tarafsızlık konusunda hemfikir olduğu belirtilmektedir.¹¹⁹ *Il Messaggero*, *La Stampa* ve *Il Popolo d'Italia* gazetelerinde, Müttefiklerin Türkiye'yi savaşa girmeye teşvik için Halep ve Kuzey Irak'ın Türkiye'ye verileceği vaadinde buldukları ancak bunun Ankara tarafından reddedildiği, Türkiye'nin tarafsızlık halini değiştirmek düşüncesinde olmadığı haberleştirilmektedir.¹²⁰ *La Stampa* gazetesinde yapılan yorumda; Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile bağlarından kurtulmak istediği, Fransa'nın çökerken Türkiye'yi savaşa sürüklemeye çalışmasının tepki yarattığı, İngiltere'nin ise Fransa'ya gerekli yardımda bulunmadığı belirtilmektedir.¹²¹

¹¹⁶ DGFP, D/IX, Belge.464, 17 Haziran 1940, s.595.

¹¹⁷ “La Turchia Vuol Restare Neutrale”, *Il Tevere*, 14-15 Haziran 1940. “Zaten Bekleniyordu”, *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1940, s.3.

¹¹⁸ “La Turchia Proclama La Sua Neutralita”, *La Stampa*, 14 Haziran 1940, s.4.

¹¹⁹ “Tutti i Partiti Turchi”, *La Stampa*, 15 Haziran 1940, s.5.

¹²⁰ “La Turchia Non Intende Mutare”, *Il Messaggero*, 16 Haziran 1940, s.4. “Gli Sforzi Franco-Inglesi”, *Il Messaggero*, 16 Haziran 1940, s.4. “Ankara Rispondi di No”, *La Stampa*, 17 Haziran 1940, s.3. “Aleppo e L'Irak”, *Il Popolo d'Italia*, 15 Haziran 1940, s.5.

¹²¹ “La Turchia Intenderebbe”, *La Stampa*, 19 Haziran 1940, s.3.

SONUÇ

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla modern sınırlarını elde eden ve uzun bir barış dönemine ihtiyaç duyan Türkiye, Atatürk tarafından gösterilen “çağdaş uygarlık” hedefine ulaşmak için gereken teknoloji ve finansmana sahip olan Batılı devletlerle ilişkilerini normalleştirmeye çalışmaktadır. Türkiye, bu dönemde Osmanlı döneminden öğrenilen dersler ve Cumhuriyet'in erdemlerini özümsemek suretiyle oluşturulan, realist ve dengeli bir dış siyasa yürütmekte, milletlerarası iş birliği ve ortak güvenlik sistemine çok önem vermektedir.

Roma İmparatorluğu'nu canlandırmayı hedefleyen Faşist İtalya'nın özellikle Balkanlar ve Doğu Akdeniz'de izlediği saldırgan siyasi tutum karşısında güvence arayan Türkiye, 1934 yılından itibaren İngiltere ile yakınlaşma teşebbüslerinde bulunmaya başlamıştır. Türkiye'nin bu dönemde daha aktif bir dış politika izlemeye başlamasındaki esas sebebin dış tehditler olduğu, en öncelikli ve yakın tehdidin İtalya olduğu anlaşılmaktadır.

İtalyan-Habeş savaşı sürecinde muhtemel İtalyan saldırılarına karşı İngiltere'nin inisiyatifi ile İngiltere, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye arasında “Akdeniz Pakı” adıyla karşılıklı garanti sistemi meydana getirilmiştir. Bu gelişme Türkiye'nin İngiltere ile ilişkilerinde bir yeni bir safha teşkil edecek ve Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında akdedilecek 1939 Üçlü İttifak Antlaşması'na kadar uzanan sürecin başlangıç noktasını teşkil edecektir.

Türkiye'nin izlemekte olduğu bağımsız dış politikasını doğrudan etkileyen ve Batılı devletlere daha fazla yaklaşmasına neden olan esas olay, İtalya'nın Arnavutluk'a asker çıkararak Balkanlarda müteakip hareketleri için kullanabileceği bir köprübaşı tesis etmesi olmuştur. Türkiye tarafından İtalya'nın bu hamlesi, İtalya'nın Menteşe Adaları'nda sahip olduğu askerî tesisler ve askerî gücü de dikkate alındığında kendisine karşı “yakın ve büyük bir tehdit” olarak algılanmıştır.

Bu dönemde İtalya ve Almanya'nın “imparatorluk yolunu” tehdit edeceğini anlayan İngiltere'nin, uygulamakta olduğu “Yatıştırma Politikasını” tamamen terk ederek “Garantiler sistemine” geçmesi sonucunda giderek yoğunlaşan müzakereler sonucunda Türk-İngiliz Ortak Demeci ilan edilmiştir. Ortak demecide belirtilen Akdeniz'deki tehditkâr gücün İtalya olduğu son derece açıktır. Böylece Türkiye ve İtalya, İkinci Dünya Savaşı öncesi Avrupa'da meydana gelen bloklarda kesinlikle karşı kamplarda yer almış bulunmaktadırlar.

İtalyan basınında ortak demeç başlangıçta anlayışla karşılanmış olsa da ilerleyen süreçte İngiltere'nin “*kuşatma*” politikasının bir göstergesi olarak nitelendirilmiştir. İtalyan gazetelerinde Türkiye'nin İtalya'ya karşı son dönemde açık bir düşmanlık tavrı gösterdiği, bu demecin bir ittifaka evrilmesi halinde, bu ittifakın Akdeniz'de İtalya'nın aleyhine olacağı yorumları yapılmıştır.

Almanya'nın Polonya'ya taarruzuyla başlayan savaşta, İtalya Hükûmeti başlangıçta “gayri muharip” olduğunu ilan etmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin, Üçlü İttifakı Sovyetler Birliği ile yapacağı bir antlaşmayla bağdaştırma teşebbüsleri sonuç vermemiştir. Bundan sonra Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşması Ankara'da imzalanmıştır. Türkiye'nin tarafsızlıktan ayrıldığı anlamına gelen bu antlaşma, Akdeniz'de İtalya tarafından bir saldırı başlatılması halinde; Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın karşılıklı olarak yardımlaşmalarını öngörmektedir.

İtalyan devlet adamları ve kamuoyu tarafından başlangıçta Üçlü İttifak Antlaşması İtalya'ya karşı değil daha çok Almanya'ya karşı bir ittifak antlaşması olarak algılanarak değerlendirilmiştir. İtalyan kamuoyunda bu antlaşma hakkında müteakiben önemli eleştiriler getirilmiş, Türkiye'nin İngiltere'nin İtalya ve Almanya'yı “*kuşatma*” politikasında yer aldığı değerlendirilmiştir. Bu dönemde İtalyan diplomatlar tarafından gönderilen raporlarda; Türkiye'nin bu ittifak sayesinde Hatay'ı aldığı ve büyük miktarda İngiliz-Fransız kredisi elde ettiği ancak Atatürk tarafından belirlenmiş olan tarafsızlık ve bağımsızlık politikasından vazgeçerek geleceğinden ödün verdiği yorumları dikkat çekmektedir.

İtalya'nın Almanya ile aynı tarafta savaşa girmesi ile Türkiye açısından en kötü senaryo gerçekleşmiş ve İngiltere ve Fransa, Türkiye'den İtalya'ya karşı savaş ilan etmesini talep etmişlerdir. Türk hükûmeti bu tehlikeli siyasal durum karşısında Üçlü İttifak Antlaşması'nda yer alan “Sovyet Çekincesi”ni gerekçe olarak göstererek, İtalya ve Almanya'ya karşı savaş ilan etmemiş ancak ittifaka sadık kalmış ve “gayri muharip” durumunu devam ettirmiştir. Türkiye, bu kararı ile o zamana kadar meydana gelen insanlık tarihinin en kanlı ve barbar savaşının dışında kalmayı başarmıştır. Türkiye'nin bu tutumu İtalyan kamuoyunda ve devlet adamları tarafından memnuniyetle karşılanmış, İtalyan basınında bu karar “*Müttefiklere bir darbe*” olarak nitelendirilmiştir.

İncelediğimiz dönemde Faşist İtalya'nın Akdeniz ve Balkanlarda izlemekte olduğu saldırgan politika Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasını doğrudan etkileyerek Batılı büyük devletlerle ittifak yapmaya yönelmesine

TÜRKİYE'NİN İTALYAN TEHDİTİ NEDENİYLE BATI İTTİFAKINA KATILMASI
SÜRECİNİN İTALYAN KAMUOYUNDA YANSIMALARI (1939-1940)

sebepl olmuştur. Bu siyasal durumun, Türkiye'nin savaş sonunda maruz kaldığı ve Türkiye'nin Batı ittifak sistemine eklenmesine yol açacak talepler içeren Sovyet tehditi ile kıyaslamasının mümkün olduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

1.RESMÎ YAYINLAR

TBMM Zabıt Cerideleri (TBMM ZC)

Düstur

Resmî Gazete

2.ARŞİV BELGELERİ

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

İtalya Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi

I Documenti Diplomatici Italiani (DDI), Serie 7, (1922-1935), Volume XV, (18 Mart-27 Eylül 1934), Libreria dello Stato, Roma,1989.

DDI, Serie 8, (1935-1939), Volume VII, (1 Temmuz-31 Aralık 1937), Libreria dello Stato, Roma, 1998.

DDI, 8/XI, (1 Ocak-22 Mayıs 1939), Libreria dello Stato, Roma, 2006.

DDI, 8/XII, (23 Mayıs-11 Ağustos 1939), Libreria dello Stato, Roma,1952.

DDI, Serie 9, (1939-1943), Volume I, (4 Eylül-24 Ekim 1939), Libreria dello Stato, Roma, 1954.

DDI, 9/IV, (9 Nisan-10 Haziran 1940), Libreria dello Stato, Roma 1960.

Almanya Diplomatik Arşivi

Documents on German Foreign Policy (DGFP), Series C, (1933-1937), Volume V, (5 Mart-31 Ekim 1936), Her Majesty's Stationery Office (HMSO), London, 1949.

DGFP, Series D, (1937-1945), Volume VI, (22 Mart-8 Ağustos 1939), HMSO, London, 1956.

DGFP, D/VIII, (4 Eylül 1939-18 Mart 1940), US Government Printing Office, Washington, 1954.

DGFP, D/IX, (1 Eylül 1940-31 Ocak 1941), HMSO, London, 1961.

İngiltere Diplomatik Arşivi

Documents on British Foreign Policy (DBrFP), 1919-1939, Third Series, (1938-1939), Volume IV, (1939), HMSO, London, 1951.

TÜRKİYE'NİN İTALYAN TEHDİTİ NEDENİYLE BATI İTTİFAKINA KATILMASI
SÜRECİNİN İTALYAN KAMUOYUNDA YANSIMALARI (1939-1940)

DBrFP, 1919-1939, Third Series, (1938-1939), Volume V, (1939), HMSO, London, 1952.

Cabinet Papers (CAB), (15 March-19 April 1939), No.11-21.

CAB: (24 April-14 June 1939), No.22-32.

House of Commons, Hansard Sessional Papers, Fifth Series, Volume.346, Volume.352.

Survey Of International Affairs 1936, (Ed. A.J.Toynbee), Oxford University press., London, 1937.

3. SÜRELİ YAYINLAR

Akşam

Avanti

Corriera della Sera

Cumhuriyet

Gazetta di Venezia

Il Giornale d'Italia

Il Messaggero

Il Popolo d'Italia

Il Tevere

İkdam

La Stampa

Milliyet

Tan

Ulus

Yeni Sabah

4.ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ

Akşin, Aptülahat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 2001.

Aras, Tevfik Rüştü, **Atatürk'ün Dış Politikası**, 2. Baskı, Kaynak yay., İstanbul, 2010.

Barlas, Dilek, “Friends Or Foes? Diplomatic Relations Between Italy and Turkey, 1923-1936”, **International Journal of Middle East Studies**, 36, (2004), s.231-252.

Barlas, Dilek, Güvenç, Serhat, **Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti** (1923-1939), (Çev.Bariş Cezar), Koç Üniversitesi yay.,İstanbul, 2014.

Churchill, Winston S., **Çörçil Anlatıyor**, C I, (Çev.A. Emin Yalman), Vatan Neşriyat yay., İstanbul, 1948.

Ciano, Galeazzo, **Diario**, C I, 1939-1940, Rizzoli Editore, Milano, 1946.

Corvaja, Santi, **Hitler and Mussolini: The Secret Meetings**, Enigma Books, New York, 2001.

Eden, Anthony, **Facing The Dictators**, Houghton Mifflin, Boston, 1962.

Erkin, Feridun Cemal, **Dışışlerinde 34 Yıl**, C I, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1987.

Gönlübol Mehmet, Kürkçüoğlu, Ömer, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış”, **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2010.

Gönlübol, Mehmet, Sar, Cem “1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası”, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

Hasar, Veysel, “Türkiye'nin Millî Dış Politikasında Sadabat Paktı”, Prof.Dr.Vahdet Keleşyılmaz Armağanı, **Bilim Uğruna 30 Yıl**, (Ed.Ahmet Güneş), Ankara, 2018.

Jivkova, Ludmila **İngiliz-Türk İlişkileri**, (1933-1939), (Çev.F.Muharrem), Habora Kitabevi, İstanbul 1978.

Kirkpatrick, Ivone, **Mussolini, A Study in Power**, Hawtron Books, New York, 1964.

Knatchbull-Hugessen, Hughe, **Barışta ve Savaşta Bir Diplomat**, (Çev. Ahmet Özgiray), Er yay.,İstanbul, 2007.

Mengeş, Yeter, **İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türk-İtalyan İlişkileri**, Libra yay., İstanbul, 2018.

Mengeş, Yeter, “Mussolini’nin Dört Güç Paktı ve Türkiye’nin Siyasal Eylemciliği”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Güz 2020, S 102, s.137-200.

Mengeş, Yeter, “Türkiye-İtalya İlişkileri (1928-1940)”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, (Doktora Tezi), İzmir, 2021, s.436-444.

Montreux ve Savaş Öncesi Yılları, 1935-1939, Dışişleri Bakanlığı yay., Ankara, 1973.

Nazi-Soviet Relations, (Ed. R.J.Sontag ve J.S.Beddie), Department of State, Washington, 1948.

Shirer, William L., “Surrender at Munich”, **Appeasement of The Dictators; Crisis Diplomacy?**, (Ed.W.L.Kleine-Ahlbrandt), Holt Rinehart and Winston Inc., New York, 1970.

Şimşir, Bilâl N., **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, (1919-1939), C VIII, (1934-1939), Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 2006.

Soysal, İsmail, **Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları**, C I, (1920-1945), Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 2000.

Uçarol, Rifat, **Siyasi Tarih**, 4. Baskı, Harp Akademileri yay., İstanbul, 1987.

5. İnternet Kaynakları:

www.digitale.bnc.roma.sbn.it

www.digiteca.bsmc.it

www.farnesina.ipzs.it

www.hansard.parliament.uk

www.archiviola stampa

www.corriere.it